

A titokzatos remegés

■ BESZÉLGETÉS

KRISZTINA DE CHÂTELLEL ■

– Jól tudom, hogy a de Châtel nevet hugenotta őseitől örökölte?

– Igen, édesapám családja több száz éve él Magyarországon; édesanyám pedig holland. Az ő apja, anyai nagyapám kertész, majd magkereskedő volt, és azért települt le Magyarországon még a háború előtt, mert remeknek találta a magyar klímát a borsó számára, ugyanis elsősorban azzal foglalkozott. Magával hozta mindkét lányát, akik gyorsan el is keltek. Szépek voltak, magasak, vékonyak, és persze nagyon népszerűek. Nagyapám 1945-ben aztán elment Marokkóba, édesanyám addigra megtanult magyarul, és maradt. Én itt nőttem fel, és innen mentem tanulni Nyugat-Németországba, ahonnan áttelepültem Hollandiába.

– Ez igazán kézenfekvőnek tűnhetett...

– Igen, de Hollandiában táncvonalon már annyi minden történt akkor is, hogy alapvetően ez motivált. Szerettem volna egy új technikát megtanulni, az Amerikából Európába átszármazott grahmet. Bár az esseni iskolámban, a Folkwangban volt moderntánc-oktatás, de inkább annak európai ága, és én másra vágytam. Az amszterdami mesterem, Koert Stuyf Merce Cunninghamnál is tanult, az ő szellemiségét közvetítette felém. Cunningham szoros alkotói viszonyt tartott fenn zenészekkel, képzőművészekkel, ezt pedig nagyon izgalmasnak találtam. Stuyf, akinek a felesége is amerikai moderntáncosnő volt, e termékeny atmoszférát hozta magával Hollandiába.

– Magyarországon kezdte táncosi pályáját? Kiktől tanult?

– Volt egy, a balettintézetben végzett, klasszikus képzettségű tanárnőm, Bakos Mária. Ő lényegében művészi tornával, a torna táncos elemeivel foglalkozott, ezt igyekezett fejleszteni. Iskolája akkoriban Berczik Sáraék és Kovács Évaék riválisának számított. Bakos Mária minden lehetőséget megadott nekem: versenyekre jártam, és foglalkozhattam a magam dolgaival. Koreografáltam, darabot készítettem Bartók, illetve a – véletlenül pont holland – Henk Badings zeneműveire. Már akkor rátaláltam jó pár elemre – amelyek később „visszajöttek a testembe” –, így a kar, a kéz visszafeszített mozdulataira. Ezt mind a Bakos adta szabadságnak köszönhettem. Egy szép napon úgy éreztem, mindaz, amit csinállok, már annyira sporttá vált, hogy el kell mennem. Elhatároztam, hogy átállok a színházi, a táncalkotói oldalra. Olyan tárgyakat akartam tanulni, amelyek segítenek koreográfussá válnom. Mind ezt együtt megtaláltam Essenben, a Kurt Jooss vezette Folkwang Táncfőiskolán.

– Itt miket tanítottak?

– Klasszikust, modern, néptáncot, spanyol táncokat, tánc- és zeneelméletet. És hamarosan sanszom lett arra is, amiért elsősorban odamentem: hogy koreográfusként kipróbáljak ezt-azt a növendékekkel is.

– A stílusa ekkorra már kialakult?

– Már akkor erősen formálódott, amikor még Magyarországon éltem. Aztán rengeteget tanultam, és sokat felejtettem, de az ilyesmi szépen újra felbukkan. A már említett mozdulatok, a kacífántos, széles karmunka, lendítések és körzések mind erősen meg-

A portrét Koncz Zsuzsa készítette

maradtak a testemben. Az emberben eredendően benne kell lennie az érzésnek, valamiféle intuíciónak azt illetően, hogy mi a tánc. Amikor stílust tanulunk, neveljük a testünket, idomítjuk valamire. Az igazi viszont az, ami az embernek eleve a testében van.

– Úgy érti, veleszületetten?

– Valahogy úgy. Az izmok és inak kombinációira gondolok, ezeknek a segítségével csinálunk ösztönösen, kontroll nélkül valami sajátos, csak ránk jellemző dolgot.

– Hollandiába tulajdonképpen már mint kész táncos és koreográfus érkezett meg?

– Igen.

– Hogy tudott megkapaszkodni? Abban az időben a magyar táncról csak a nagyon kevés vendégjáték alapján tudtak, ha tudtak egyáltalán valamit. Hogyan fogadták?

– Mikor megérkeztem, először egy csoporthoz csatlakoztam. Ez a társulat rendhagyó helyszíneken, főként templomokban játszott. Az építéssel nagyon fontos, meghatározó szerepet játszott a munkájukban. Az építő- és képzőművészethez engem is szoros szálak fűztek, így nagyon izgalmas közegben indulhattam el. Ebben a társulatban elsősorban szólókat táncoltam, de dolgoztam Koert Stuyfnál, a mesteremnél is, az ő csoportjában. Egy ponton aztán úgy éreztem, hogy a saját magam főnöke akarok lenni, és nincs más utam, mint hogy társulatot alapítsak. Két táncoslánnyal hármasban indultunk el, 1976-ban. Elkezdtem pénzeket kapni, először a megvétől, aztán Amszterdam városától, eleinte két hónapra volt költségvetésem, majd öt hónapra. Az első tíz év során felépítettem a pénzügyi hátteret, először öt, végül hét táncos állandó foglalkoztatásához.

– Tanított is?

– Huszonkét éves koromtól húsz éven keresztül, folyamatosan. Ebből éltem. A szubvenciót arra használtam, hogy kifizessem a díszletet, a jelmezt, a zenét, a tervezőket. Az első évben annyira nem volt pénzünk, hogy én magam mentem kiragasztgatni a plakátjainkat. A rendőrök egyszerűen el is kaptak az utcán.

– Megbűntették?

– Hál' istennek nem, csak elvették a ragasztót meg a maradék plakátokat.

– A szakma sokat emlegeti az ön „magyaros temperamentumát”. Jogosan?

– Igen, pedig a külsőm inkább hollandos, szőke vagyok, magas... De a mentalitásom alapvetően különbözik az övéktől. A holland visszafogott népség. A magyar kultúráról, tánccról pedig akkoriban szinte semmit nem tudtak arrafelé. Mindenesetre nem volt könnyű dolgom: gyors egymásutánban már a harmadik országban kellett gyökeret eresztenem, nyelvet tanulnom. Sokáig erősen hiányzott a „nagy német kultúra”, meg, természetesen, a magyar is, hiszen itt éltem húszéves koromig.

– Szeret kint élni?

– Igen, de nem állítom, hogy ez könnyű.

– Egész sor koreográfiájának – így a most Budapesten felújított Földnek is – magyar címet adott. Miért fontos ez?

– Szeretem a kifejező, rövid szavakat. A Földet például nagyon megtaláltam, abszolút kifejezőnek érzem. Címet pedig nagyon nehéz választani. Sokszor kérdezik tőlem egy-egy új produkció előtt a munkatársaim, hogy nem tudnék-e találni valami jó magyar szót címnek. Ilyenkor aztán elkezdem bújni a szótárakat, megkérdezem a bátyáimat is, nincs-e valami jó ötletük. Hiába vagyok félig holland, a magyar nyelvet nem felejtettem el...

– Élnek még itt rokonai?

– Igen, az orvos bátyám és felesége, Gyöngyössy Katalin, a váló színésznő. Meg pár barátom.

– Milyen dolog közel húsz év után újrateremteni egy előadást?

– ...amin nem változtattunk semmit.

– Persze, értem. De éppen emiatt nevezhető ez a munkafolyamat egy fajta időutazásnak, nem?

– Örültem neki, mert jó volt visszatérni a gyökereimhez. Ha az ember már idősebb, akkor az ilyesmi nyilván nagyobb szerepet játszik a szívében. Nagyon érdekes, hogy ez a darab éppen a földről szól. A program pedig, melynek keretében a mostani előadás létrejött, Magyarország uniós csatlakozásához kapcsolódik, illetve ahhoz, hogy holland és magyar művészek számára lehetőséget teremtsen a közös munkára, a fellépésekre egymás országaiban. [Az előadás ősszel Hágában és Amszterdamban is látható lesz – a szerk.] Érdekes az is, hogy éppen ezt a darabot csinálhattuk meg, amely nem „esztétikus tánc”. Pontosabban más az esztétikája, mint a tradicionális táncművészeti alkotásoké. Nagyon érdekes volt megfigyelni, hogyan fogják fel, hogyan értik meg a táncosok.

– Gyakran vesz részt nemzetközi vállalkozásokban?

– Igen, rendszeresen, Hollandián belül ugyanúgy, mint külföl-

dön. Például Afrikában, Burkina Fasóban is lesz egy új, közös produkciónk.

– Ott létezik táncművészet?

– Bizony ám! Hagyományos, de nagyon szépen kimunkált formanyelvvél. Rituális alapokra épül, ez pedig nagyon érdekel. A kuriozitása viszont hidegen hagy. Ők már voltak nálunk, tartottak workshopot a táncosaimnak, és egy év múlva mi megyünk ki hozzájuk. A premier 2006-ban lesz. Emellett egy egyiptomi csoporttal is tervezünk közös előadást.

– Magyar társulattal másodszor dolgozik együtt: Trió című alkotását a Közép-Európa Táncszínház művészei adták elő évekkal ezelőtt a Petőfi Csarnokban. Tervezi már a folytatást is?

– Miért ne? Nagyon sok energiába kerül, hogy megismerjük egymást, de én nagyon nyitott vagyok. Szeretek mindent, ami egyéni, saját, és nem akar valamilyen, éppen divatosnak hitt stílusba kapaszkodni. Az utazástól irtózom.

– Mennyire kíséri figyelemmel a magyar táncéletet?

– Leggyakrabban nyaralni jövök haza, de ilyenkor kevés szomszom van előadásokat látni, év közben pedig nagyon elfoglalt vagyok. De ha módom van rá, akkor elmegyek színházba. A fiatalabbak közül ismerem például Réka és Ladjánszki Márta munkáját, a Miféle gyöngédséget, ezt a négyen egyéni duettet, természetesen ismerem Bozsik Yvette-et, illetve Földi Béla társulatát, amelyet már többször láttam, mielőtt közös munkánkba belekezdünk. A Trafó igazgatója, Szabó György is ajánlott a figyelmembe magyar táncosokat. A hollandok viszont általában máig nem tudnak sokat a magyar táncművészetéről.

– Mi lehet ennek az oka?

– A stíluskülönbségek okozzák: ott minden absztrakt, talán túlzottan is az, ezt aláírom. Egy stílusban dolgozik a kinti mezőny, túlságosan is. Magyarországon meg majdnem minden nagyon drámai és direkt. Ez nem baj, a legfontosabb, hogy minden darabnak meglegyen a maga varázsa. Intenzív kifejezésre törekedni mindenképp jó, de túlozni káros. „Drámázni” jó, de nem mindig, milyen formába önti koncepcióját az ember.

– Miért képez ekkora túlsúlyt az absztrakt irány a holland táncban?

– Talán mert félnek a valódi, emberi drámáktól. Ez tipikus holland dolog. Felbukkan az emóció, és ez nekik abban a pillanatban már probléma. Azt sem szeretem, ha túl sok az érzelem, ha túl nyilvánvaló, hogy az alkotó mit akar mondani. Nem a kényelmes szür-

Újszászi Dorottya

Jelenet a Földből

Koncz Zsuzsa felvételei

keségre kell törekedni, se nem arra, hogy taktikusan a két véglet közt maradjunk „se fekete, se fehér” alapon, ám a túlzóan explicit előadásokból zavaróan sok van a magyar koreográfia között. De egy kis ország esetében ez talán nem véletlen.

– Tehát mi magyarok legyünk rejtelmesebbek?

– Így van! A rejtély mindig érdekes. Nem kell az ember, a néző szájába rágni a dolgokat.

– Az elmúlt hetek próbaidőszakában újra színpadra vitt egy, a szívéhez közel álló, majd két év-tizede született művet. Mint elmondta, változtatás nélkül. Mennyire tud az 1985-ben keletkezett Földdel azonosulni 2004-ben?

– Teljes mértékben, bár ma már egészen más stílusban dolgozom.

– Mi jellemzi a mai stílusát a Földéhez viszonyítva?

– Mostani darabjaim táncosainak sokkal jobban átjön az egyéniségük. A legutóbbi munkámban heten szerepelnek, és gyökeresen különböznek egymástól, jól megkülönböztethetőek, hiszen emberi sorsokat igyekszem ábrázolni. A sors, az élet jelentése engem mindig is élenként érdekelt – a változás lényege talán éppen abban rejlik, hogy korábban a küzdelem állt a figyelmem középpontjában, most pedig már a sorsok különbözősége érdekel, élek a különböző karakterek plasztikus megjelenítésének eszközével. Amit a hollandok nagyon rossz néven vesznek. Bár ez engem nem izgat.

A személyiség korábban csak az egységben belül érdekelt, az együtt-táncolásnak egyfajta rituális jellege volt. Nagyon vonzódom a rítusokhoz, sokat dolgoztam Philip Glass és Steve Reich zenéivel, az ő minimalizmusukban pedig ab ovo benne rejlik az archaikus. Glass Indiában, Reich Afrikában tanult, ennek fényében ez nem meglepő. Népzene ihlette, állandó ismétlésre épülő alkotásaik inspiráltak, hajtottak az egységben és nem az egyéniségben gondolkodás irányába. Valamennyi táncosom mindig szólista volt a társulatban, érdekes módon sokkal jobban kiemeltém, megkülönböztettem őket, mint más csoportok esetében ez általában megszokott. A mondanivalóm az egység, a közös munka dicsérete volt – mert az életben is ennek van igazán értelme –, erre a Föld talán a legjobb példa. Együtt emeljük a gátat, mert máshogy nem lehet. Erről szól a világtörténet. Annak, hogy ez a nézetem megváltozott, több oka lehet. Idősebb lettem, jobban érdekel, hogy mikroszkóppal behatoljak az emberi életetekbe.

– A Föld 1985-ben egy teljesen más Európában fogant. Olyanban, melyben élve el se tudtuk képzelni, mekkorát fordul majd velünk a világ a közeljövőben. Ez mennyire jutott eszébe? Tudjuk, hiszen elmondta már korábban, hogy ez egy társadalomkritikai darab. De volt-e például politika benne?

– Olyan szempontból igen, hogy az emberi szabadságigényt is kifejezi. Szeretjük, ha szabadon tudunk lélegezni, felnézni a határtalan, tiszta égre, és így tovább. Azzal, hogy a táncosok lerombolják az őket körbefogó földgyűrűt, azt sugallják, hogy mögöttes valami

van. Amikor a földsánc eltűnik, óriási homoksvivatagot látni mögötte, ami új életet, esélyt sejtet. Úrbéli, furcsa táj ez. A Föld egy térkompozíció, térbeli kompozíció, amely ebben az értelemben is az ellentétet mutatja fel. A táncosok küzdelmének nagyjából az lehetne a mottója, hogy a küzdelem jó, bármit le lehet rombolni és újra kezdeni, de muszáj léteznie kontrollnak és egyfajta struktúrának.

– Alkotói figyelme más tekintetben is irányt váltott. A kilencvenes évek közepétől egyre érdeklődőbb fordult a mozgókép és az úgynevezett új technológiák, a számítógép, az animáció, általában a virtuális világ felé.

– A filmezés mindig is érdekelt: tizenkilenc évesen, mielőtt kimentem, már dolgoztam Bódy Gáborral, akivel aztán később is munkakapcsolatban maradtam: 1980-as filmjében, a *Nárcisz és Psyché*ben táncolt az akkori csoportom, és én készítettem számukra a koreográfiát. Bódy és a Balázs Béla Stúdió szellemisége hatott rám. A mozgókép iránti érdeklődésem végig megmaradt, míg elkészítettem két táncfilmemet. Az egyikben az amerikai rögbit és a játékosokat „kevertem bele” a táncba, ez volt az 1998-as *Blindside Block*, ez előtt két évvel pedig a *Stalen Neuzen* című filmet készítettem el. Ebben a város és a természet viszonyát vizsgáltam. A Balatonfelvidéken forgattuk, ahol Jancsó szokott filmezni. Hollandiából hoztunk egy nagy földmunkagépet, ami hatalmas árkot ásott. Ebben táncoltak a szereplőim, akiknek az absztrakt játékan keresztül az urbánus

nyüzsgést és a természet nyugodt tisztaságát állítottam szembe.

Az új technológiák kérdése bonyolultabb: tudnia kell, hogy az utóbbi két évben letértem erről az útról. Manapság, főleg 2001. szeptember 11-e óta annyival nagyobb problémákkal kell megbirkóznunk, a világ olyan radikálisan megváltozott, hogy vissza kell térnünk a valódi, mély problémáinkhoz. Ha a technikai eredmények nem célt, hanem eszközt jelentenek, akkor érdekelnek. Nagyon vonzódok a vizualitáshoz, amelybe a tánc is beletartozik. A tánc médiuma pedig az emberi test. Hollandiában éles vitákat folytatunk arról, hogy milyen szerepet tölt be az ember életében a tánc, mit kezdhünk a valós és a virtuális világgal. Sokan igen felszínesen közelítenek mindehhez, és a táncosokon is néha úgy érzem, hogy mindenkit elkapott a gépszíj. Elvonulnak, elmenekülnek a saját kis életükbe, elefántcsonttoronyba zárkoznak. Nemrég olvastam egy neves író tollából azt a gondolatot, hogy a művészeknek sokkal inkább szükségük van a világra, mint a világnak a művészekre. Ez persze csúnya, túlzó megállapítás, de annyi igaz belőle, hogy nem feledkezhetünk meg egyetlen pillanatra sem arról,

ami körülvesz bennünket. Gondoljunk csak a madridi terrortámadásra vagy a beszláni iskola tragédiájára. Ezen a nyáron Baudrillard francia filozófust olvastam, ezt az igazi posztmodern szerzőt, aki pontosan azt veti fel, hogy az ember olyan sok virtuálisan beszerzett információhoz jut, hogy már képtelen bármit is átélni a maga valódi mélységében. A tánc válságának – ha van ilyen – ez és a vele összekapcsolható „művészi visszavonulás” is oka lehet. Tény viszont, hogy ezekben a vészterhes időkben a hollandok például sokkal gyakrabban járnak színházba, koncertre, mint azelőtt. A kegyetlen realitás elől nem elmenekülni kell, hanem megalkotni róla a véleményünket. Nagy kérdés, hogy ezt milyen formában tesszük. Ha például dokumentumfelvételeket mutogatnánk egyik darabomban a World Trade Center pusztulásáról, az túl direkt volna – de ha nem ezt teszem, és képes vagyok rejtve, jól megmutatni, az maga az absztrakció. És itt megint felhoznám a holland absztrakció és a magyar drámaiság, direktség párhuzamát. Én hagyom „remegni” a táncosaimat: földrengésszerű feszültség keletkezik egy-egy testben. Pálfi György *Hukkle* című remek filmjében volt látható ez a rejtelmes remegés. Ült egy öregember a széken, és egyszerre felbukkant egy hatalmas repülőgép, és megrázkódott tőle az egész falu... Libabőrös leszek, ha visszagondolok erre a jelenetre.

– *Ismét változóban a stílusa?*

– Igen, és Hollandiában már sokan – főleg idősebb kritikusok – fölpanaszolják, hogy nem találják a régi de Châtelt. Sokan nem tudják elviselni, ha az ember továbblép, fejlődik. Bármennyire változom is, a mondanivalóm ugyanaz marad. A küzdelem, a káosz és a rend közötti egyensúly, a térben érezhető feszültség érdekel továbbra is a leginkább. Az ember öregszik, jobban figyel a világra – ez kétségtelen. És attól, amit tapasztalok, mostanában jobban megrendülök.

– *Az eszközök változnak, a mondanivaló nem.*

– Egyre jobban szeretek egyéniségekkel dolgozni, de nem a rend és a kompozíció kárára. Az ember személyisége számtalan rétegből áll: mindig kerestem az új utakat, de úgy, hogy közben önmagam maradhassak. Ennél pedig nincs fontosabb.

AZ INTERJÚT KÉSZÍTETTE: HALÁSZ TAMÁS

Régi-új, tizenkilenc éve bemutatott és bő egy évtizede – a pontos dátumot illetően, meghökkenítő módon, különböző adatokkal szolgálnak a forrásmunkák – már nálunk is előadott darabról nehéz írni. Akkor is, ha annak alkotója, Krisztina de Châtel – hiába magyar származása, világhíre – a hazai szakirodalomban ritkán emlegetett művész. De Châtel változtatatlanul tanította be klasszikussá érett koreográfiáját a budapesti előadás alkalmi, három magyar és három holland táncosból álló társulatának. (Mint hírlík, őszszel a Föld hágai és amszterdami repremierén a nacionálék aránya változik majd.)

A *Földet* – így, magyar címmel – 1985-ben, a rangos Holland Fesztivál felkérésére készítette szerzője. A következő években – meglepően hosszú időn át – folyamatosan műsorán tartotta alapítója e munkáját a Dansgroep Krisztina de Châtel. Most, a holland–magyar kulturális kapcsolatok fesztivállá emelt csúcsszezonjában a húszévesen hazájából elszármazott koreográfus táncjátéka szimbolikus jelentéstartalommal felruházva ékíti a két kultúrát keresztirányban bemutató évad program-sorozatát. De Châtel absztrakt-modernklasszikusa egyben a magyarországi táncszínházi évad primőrje, első fecskéje: próbafolyamata a nyári melegben zajlott a lágymányosi Artus Stúdió falai közt, ahol a legendás előadást négy plusz egy estén át játszották.

HALÁSZ TAMÁS

Földtörténeti újkor

■ KRISZTINA DE CHÂTEL: FÖLD ■

A *Föld* koreográfusa makacs, tudatosan változó, alkotó személyiség: mint annyi kiemelkedő művész, ő is „egyetlen regényt ír” egész élete során. A *Föld* nemcsak de Châtel egy korábbi alkotói periódusába, de a táncművészet egy hajdani korszakába is visszarepít. Józansága, sűrűsége, konkrétsága, könyörtelensége ismerős lehet. A rekreáció kockázatos vállalkozását pedig a legteljesebb siker koronázta: a szerző saját táncosai – akik a magyar szereplőkhöz hasonlóan az eredeti mű keletkezése idején még tánciskolai süvölvények lehettek – és magyar társaik odaadóan, tudásuk legjavát nyújtva álltak helyt roppant nehéz szerepükben. A Budapest Táncszínház tehetséges táncosai valószínűleg pályájuk egyik legmeghatározóbb szakmai élményével gazdagodtak e próbafolyamat során: látszik ez abból is, hogy de Châtel táncosaival egyenértékű, igen magas szakmai teljesítményt nyújtottak. A Krisztina de Châtel és a Földi Béla vezette két társulat kooperációja az egyik legboldogítóbb és legsikeresebb vállalkozás volt az utóbbi évek magyar moderntánc-életében.

Az Artus Stúdió egyszerű, de sokoldalú, okosan használt terében ezúttal két nézőtér fogja körül a *Föld* kör alakú színpadát. Az egymással szemben felépített, egyforma tribünökön farkasszemet néz egymással a publikum két fele. A közönség életlen mozaikja a tánc, a játéktér háttérben mindkét oldalról nézve háttérfüggönynek látszik. A sorokba rendezett emberek, a sűrűn teleült lelátó képe, mint valami grafikai alnyomat, dereng az élesen megvilágított szereplők mögött. A színpad közepén gyűrű alakú, jókora kráter. Úgy néz ki, mint kopár, fekete, vulkanikus hegy egy déltengeri szigeten vagy egy tó magas körgátja, vagy egy földvár sánca, amely az általa összezárt hat táncos derekáig ér. A játékosok óriásoknak látszanak a földgyűrű ölelésében. Philip Glass elektromos orgonára és emberi énekhangra komponált, 1975-ben keletkezett zeneműve, az *Another Look at Harmony – Part IV.* mágikus, közös bura alá rejtja a még el sem kezdődött játékot